

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ЛІЦЕЙ ІМЕНІ КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА

Стаття присвячена надзвичайно цікавій сторінці в історії професійної, математичної освіти Ніжинської вищої школи дореволюційного періоду (1832-1840 рр.). Це другий період НВШ, коли проведена реорганізація Гімназії вищих наук князя О. А. Безбородька у фізико-математичний Ліцей князя Безбородька.

Ключові слова: Ніжинська вища школа (далі НВШ), Гімназія вищих наук, фізико-математичний ліцей князя Безбородька, трансформація Гімназії в Ліцей, законовчитель, Статут Ліцею, історія науки та освіти в Україні, Рада Ліцею, почесний попечитель Гімназії, методика навчання математики, К. А. Будзинський, Карл-Генріх Купфер, принципи дидактики.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя – один із найстаріших вищих навчальних закладів України – веде свою історію від створеної в 1805 році "Гімназії вищих наук князя О. А. Безбородька". З перших років існування гімназію очолювали видатні вчені В. Г. Кукольник та І. С. Орлай. Випускники гімназії – відомі письменники М. В. Гоголь, Є. П. Гребінка, В. М. Забіла, Н. В. Кукольник.

Однією із трансформацій НВШ був Фізико-математичний ліцей князя Безбородька. Реорганізацію Гімназії в Ліцей було викликано не місцевими потребами і не загальною просвітительськими цілями, а виключно з політичних мотивів пов'язаних зі "справою про вільнодумство" [5, с. 110].

7 жовтня (за старим стилем) 1832 року, імператор Микола I затвердив Статут Ліцею у відповідності з яким "... сие заведение предназначается собственно для высших наук; к слушанию лекций допускаются молодые люди, кончавшие с успехом полный гимназический курс ученья" [10, стп. 441].

Статут ліцею складається з 30 параграфів, які умовно можна об'єднати в чотири розділи: загальні положення (§§ 1-9), навчальне керівництво (§§10-18), господарське керівництво (§§19-25), права та привілеї професорів, чиновників та вихованців (§§26-30).

Згідно зі Статутом, Ліцей підпорядковувався попечителю Харківського навчального округу (§ 2), але варто відмітити, що з 14 грудня 1832 року підпорядкування Ліцею змінилося, оскільки був утворений Київський навчальний округ [11, стп. 406 – 407].

Навчальний процес за Статутом Ліцею мали забезпечувати 6 професорів для 6 кафедр: чистої математики, прикладної математики, фізики, хімії та технології, природничої історії, російської історії та статистики; законовчитель (учитель Закону Божого) і 2 лектори німецької та французької мов[7, ст. 22].

Повний штат ліцею наведено в таблиці 1 [7, Штаты и приложения, с. 15].

Почесним попечителем Ліцею залишався граф О. Г. Кушельов-Безбородько. Згідно §4 Статуту це звання передавалося старшому з роду Кушельових-Безбородьків.

Хто ж міг бути студентом Ліцею? Кандидатам для навчання, причому за кошти Ліцею, необхідно було мати атестат про успішне закінчення гімназії або скласти в ліцеї екзамен за гімназійний курс. Необхідну підготовку для вступу освіти юнаки здебільшого отримали в приватних навчальних закладах та повітових училищах і гімназіях. Ті, хто відповідав цим вимогам ставали студентами (§15), допускались до слухання лекцій (§14). У Ліцеї навчалися переважно дворяни середнього достатку, здебільшого з Чернігівської та Полтавської губерній. Склад студентів-ліцеїстів відповідав меті, яку ставили перед Ніжинською вищою школою засновники закладу [7, с. 208 – 226].

У відповідності до §§ 11, 13 Статуту, тривалість навчання в Ліцеї – 3 роки, протягом яких вивчалися такі предмети: Закон Божий (коротке богослів'я, церковна історія та пояснення до Святого Письма), "чиста" та прикладна математики, фізика, хімія з технологією, природна історія, російська словесність, всесвітня й російська історії та статистика, німецька, французька мови та словесність (іноземним мовам та словесності навчали лектори).

Таблиця 1

Штат ліцею князя Безбородька

Перелік посад і напрямів, які фінансувалися	Сріблом		Асигнаціями	
	одному	всього	одному	Всього
	Карбованців			
Директору	—	—	—	3000
Законовчителю	—	—	—	1000
Шести професорам	750	4500		
Двом лекторам	—	—	1200	2400
Секретарю Ради	—	—	—	900
Касиру	—	—	—	750
Економу	—	—	—	500
Лікаря	—	—	—	500
На повне утримання 24 студентів	—	—	225	6600
Кімнатному наглядачу	—	—	—	500
Канцелярським служителям				
Одному середнього розряду				
(з пайкою та одягом)	—	—	—	350
Одному нижчого розряду				
(з пайкою та одягом)	—	—	—	250
На канцелярські витрати	—	—	—	200
На бібліотеку	—	—	—	1000
На кабінети: фізичний, природної історії, технологічний, хімічну лабораторію та комплект приладів для прикладної математики	—	—	—	2000
На пенсії директору, професорам та лекторам	—	—	—	2300
На утримання будівель, опалення, освітлення, ремонт, прибирання та на служителів	—	—	—	5845
Усього:	—	4500	—	28095

Кожен навчальний рік поділявся на 2 семестри, причому з канікулами в літній (з 10 червня до 22 липня) та зимовий (з 20 грудня до 12 січня) періоди.

З метою контролю якості знань, наприкінці кожного півріччя ліцеїсти складали семестрові екзамени, а після закінчення повного курсу навчання проводилися випускні іспити, на яких були присутні професори, законовчитель, лектори та увесь склад Ради Ліцею. Ліцеїсти, які успішно витримували випускні іспити, одержували атестати засвідчені підписами директора та викладачів у ліцейському Статуті (§16).

З метою заохочення як одного з методів виконання, Статутом фізико-математичного ліцею передбачалося виділення ліцейських коштів на подальше навчання кращих випускників у російських університетах (§17).

Викладання дисциплін фізико-математичного циклу здійснювали педагоги – математики на високому науковому рівні за найкращими на той час вітчизняними та зарубіжними посібниками: "...преподавание математических наук усилено даже в сравнение с университетским курсом... История, словесность и статистика, назначением для всех сих предметов одного профессора, крайне ослаблены" [6, стп. 635].

Кількісний і якісний склад викладачів Ліцею упродовж часу його існування змінювався. Його недовга історія впродовж 8 років (1832-1840 рр.) зафіксувала багато імен видатних науковців, педагогів, методистів-педагогів. Серед них: **Ясновський Данило Омелянович**, перший директор Ліцею (1832 – 1835 рр.), уродженець Чернігівщини; **Будзинський Костянтин Андрійович**, професор прикладної математики (1834-1838 рр.), блискучий лектор, уродженець Гродненської губернії, із дворян. Навчався в Гродненській гімназії, Віленському університеті на відділенні фізичних та математичних наук, в Київському університеті Святого Володимира, після публічного захисту написаної ним дисертації, отримав ступінь магістра чистої і прикладної математики [4]. "Хороший выбор руководств и, особенно, ясность изложения делали его лекции драгоценными для слушателей [5, с. 232-233]". Будзинський К. А. особливу увагу приділяв методиці формування у ліцеїстів основних математичних понять; свої міркування про методику навчання математики викладені у документі за назвою "Мнение о преподавании математики с применениями к Лицею Князя Безбородко", датованим 1837 роком, який зберігається у Ніжинському відділенні Чернігівського обласного архіву [5].

Карл-Генріх Купфер, професор чистої математики (1835-1838 рр.), автор підручників з геометрії і алгебри, видавець першого науково-методичного видання на теренах Російської Імперії "Математичний журнал". К.-Г. Купфер народився в м. Митаві в 1790 році в родині купця. Навчався в Дерпському університеті де й здобув ступінь доктора філософії. У Ліцеї К.-Г. Купфер викладав крім чистої математики мінералогію, елементарну математику, географію. "... был не по силам нам, своим слушателям, плохо подготовленным к пониманию высших отделов чистой математики, назначенных к преподаванию в Лицее ... тем не менее однако же благодарная личность. ... Как ни мало мы были развиты, умели однако же понять и оценить его безграничную любовь к науке, его высокие нравственные правила, так как он действительно осуществлял собою идеал ученого, всей душою преданного своему делу, ...". Так про його згадував один з випускників Ліцею 1839 року [5, с. 274-275].

І Карл Купфер і Константин Будзинський одностайні в тому, що чисту і прикладну математику треба викладати паралельно. Особливо важливими для формування математики вони вважали прикладні дисципліни, як землемірство і геодезія, астрономія і механіка [2, с. 10].

Принципи дидактики математики, яких дотримувалися ці професори при викладанні математики актуальні в наші дні.

Вихованці ліцею Д. І. Журавський та П. І. Собко відомі як видатні інженери в царині будівництва та залізної справи, О. С. Афанасьєв-Чужбицький – видатний український письменник та етнограф, брати Сементовські – відомі діячі української культури. М.М. Лазаревський – близький приятель Т. Г. Шевченка, М. І. Миклуха – лейтенант, командир третьої гвардійської піхотної дивізії, герой російсько-турецької війни. К. С. Фрейнд – полковник, командир Празького резервного, піхотного полку, який героїчно воював на Малаховому кургані під Севастополем.

Використані джерела

1. Фізико-математичний факультет ліцею князя Безбородька (1832-1840) / В. О. Аніщенко, О. В. Аніщенко, М. І. Супруненко, І. В. Супруненко // Фізико-математичний збірник. – Ніжин : НДПУ, 2001. – С. 3-14.
2. Астаф'єва М. М. Викладання математики в Ніжинському фізико-математичному ліцеї // М. М. Астаф'єва. – Ніжин: Фізико-математичний збірник: НДПУ, 2002. – С. 11.
3. Барило Н. А. Про вклад Ніжинського педінституту в розвиток математичної освіти на Україні / Н. А. Барило, Н. І. Яковець // Розвиток школи і педагогічної науки на Україні: матеріали міжвуз. наук.-прак. конф. – Ніжин: НДПІ, 1989. – Ч. II. – С. 17-18.
4. Мнение о преподавании математики с применениями к Лицею Князя Безбородко // Відділ Державного архіву Чернігівської області у м. Ніжині. Ф.1359. Оп. 1. Спр. 309. Арк. 11.
5. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко / изд. Н. В. Гербель. – СПб., 1881. – 660 с.

6. Дополнение к сборнику постановлений по Министерству народного просвещения 1803-1864. – СПб., 1867. – 614 с.
7. Лицей князя Безбородко / издал Г. А. Кушелев-Безбородко. – СПб.: В типографии Императорской Академии Наук, 1859. – 208 с.
8. Мнение о преподавании математики с применениями к Лицею Князя Безбородко // Відділ Державного архіву Чернігівської області у м. Ніжині. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 292. Арк. 4.
9. Мнение о преподавании математики с применениями к Лицею Князя Безбородко // Відділ Державного архіву Чернігівської області у м. Ніжині. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 292. Арк. 5, 7-12.
10. Общий отчёт, представленный его императорскому величеству по Министерству Народного Просвещения // Журнал Министерства Народного Просвещения. – СПб., 1837. – №4. – С. LXXV.
11. Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения. – СПб., 1864. – Т.1, 2. – Отд. I.
12. Сребницкий И. А. Очерки из истории лицея князя Безбородко (1832-1835) // Известия историко-филологического института князя Безбородко в Нежине. – 1895. – т. XV. – С. 1-39.
13. Самойленко Г.В. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2005. – 420 с.

Barylo N. A.

PHYSICS AND MATHEMATICS LYCEUM PRINCE BEZBORODKO

This article focuses on the second period of extremely interesting time in the history of professional, mathematics education at the Nizhyn High School Gymnasium, namely the transformation of the Prince O. A. Bezborodko High School Gymnasium into the Prince Bezborodko Physics and Mathematics Lyceum. The result of the analysis of literary and archival materials by reorganization of the High School Gymnasium, which was giving historical – legal education, into the lyceum as intermediate link between high school and university during the revolutionary period (1832-1840) is presented. The motives of gymnasium's transformation into lyceum as "higher faculty of physical-mathematical and technological sciences for students who have completed gymnasium" are exposed in the paper. The main attention is paid to analysis of the Charter of the investigated institution, under which the educational process was provided by the teachers and officials: the director, who led the Lyceum, was elected to the position of trustee of the school district and approved by the Minister of Education; 6 chair professors – pure mathematics, applied mathematics, physics, chemistry and technology, natural history, Russian history and statistics; law teacher (teacher of Theology); 2 lecturers of German and French; Secretary of the Council; cashier; economy; doctor; room supervisor; office workers of middle and lower classes.

Biographical information and results of scientific, mathematics-practitioner, brilliant lecturer Budzynskii Konstantine Anriyovych – Professor of Applied Mathematics (1834-1838) and Karl-Heinrich Kupfer – Professor of Pure Mathematics (1835-1838), the author of the textbooks on geometry and algebra, publisher of the first scientific methodical edition in the Russian Empire "Mathematical journal" are presented.

Key words: *Nizhyn High School Gymnasium, physical – mathematical Lyceum Prince Bezborodko, transformation, teachers of law, the Charter of Lyceum, history of science and education in Ukraine, Council of Lyceum, honorary trustee Gymnasium, methods of teaching mathematics, principles of didactics*

Стаття надійшла до редакції 16.01.2017 р.